A szerző tömören, mérnöki pontossággal rajzolja meg azt a fogalmi koordinátarendszert, amelyen belül értelmezni érdemes a Hitvallót, gondolkodásának lényegét ragadja meg a különböző részletkérdések tárgyalása során, a nehéz szövegeknek a főszövegben és a lábjegyzetekben található pontos és szép fordításával pedig a kutatói alázat szép példáját nyújtja számunkra.

Somos Róbert

Nicolaus Cusanus: A hit békéje

Szent István Társulat, Budapest, 2017, ford. Bakos Gergely OSB.

Több szempontból is érdekes és értékes könyvet vehet kezébe az olvasó, aki a *Fides et Ratio: A vallásbölcselet kiskönyvtára c. sorozat* 8. kötetét választja olvasmányul. Érdekes, mert tapasztalatom szerint a teológushallgatók közül kevesen ismerik a késő középkori gondolkodó, Nicolaus Cusanus (1401–1464) nevét és munkásságát. A teológiai fakultásokon a tananyagban a szellemi óriások szobrainak árnyéka nemegyszer eltakarja a jóval eredetibb és merészebb tudósok alakját. A teológiai fakultások tananyagában a szellemi óriások mellett kevesebb figyelem jut a szintén fontos újítóknak, úttörőknek. A XXI. század nem a nagy szintézisek kora, nincs is igény ilyenre. A filozófiai és teológiai rendszerek ugyanakkor elkerülhetetlenül magukban hordoznak belső feszültségeket, egységtörekvésük nemegyszer öncélú. Nagy öröm olyan gondolkodókat megismerni, akik nem saját szellemi erődítményükbe invitálnak, hanem elindítanak az úton, elkísérnek, kézen fogva vezetnek *(manuductio),* és soha nem várt perspektívákat nyitnak meg egész lényünk számára.

Nicolaus Cusanusban ilyen gondolkodóra ismerhetünk. Egyszerűsége, világos gondolatmenete, emberközelisége és merészsége mindig magával ragadó. A *De pace fidei,* amely fordítás híján sokáig nem állt a magyar olvasóközönség rendelkezésére, az elmúlt két évben több fordításban is megjelent. Kitűnik közülük Bakos Gergely atya munkája, amely nem csupán gondos fordítás az eredeti szövegre alapozva és a nemzetközi fordításokat figyelembe véve, hanem egyúttal értelmezés is. E vonása a számos – de még nem zavaróan sok –, interpretálást segítő lábjegyzetben mutatkozik meg, amelyek tükrözik a fordító törekvését, hogy kitekintsen a történelmi kontextusra, párbeszédet folytasson külföldi hittudósokkal, és hogy ebben a kis kötetben mindenki igazi szellemi táplálékhoz juthasson. A könyvvel latin forrásolvasás szemináriumon találkoztam először, ahol a szerző számos teológiai szakszó – például *ritus; dilectio; genuflexio* – etimológiájának feltérképezésében is nagy segítséget nyújtott.

A kötet tartalmazza Paul Richard Blum (1950–) filozófiaprofesszor bevezetését a műhöz, a *De pace fidei* szövegét, valamint Cusanus Johannes de Segobiának (†1458) írt levelét. Mindez megannyi történelmi kitekintésre ad lehetőséget, egyúttal fölfed valamit Nicolaus személyiségéből is. Mindezek mellett megtalálhatjuk a kötetben a fordító írásait a hit békéjéről és a két püspök levélváltásáról. Ezen kívül a függelékben olvashatunk a Korán sajátosságáról, középkori megítéléséről és fordításáról. Az utószóban pedig megfontolásokat kapunk a passzív békéről (háború hiánya) és az aktív békéről (belsőleg megalapozott és megharcolt béke) a kortárs fenomenológia tükrében. Szellemi útravalóként az egész kötet arra sürget, hogy szőjük tovább a XV. században megfogalmazást nyert gondolatokat, azaz magunk is munkálkodjunk a béke elérésén.

Talán az sem véletlen, hogy *A hit békéje* ilyen aktualitást élvez, amint a fordító megjegyzi: „Napjainkban, mikor a vallási-kulturális mássággal való szembesülés sokszor nem

kevésbé megrázó élmény, mint volt egykor a középkor végén, Johannes és Nicolaus gondolatai különleges időszerűséggel bírnak." (205.) Maga Cusanus „igen fontos ügyek felelőseiről" beszél. E kifejezésben minden kötelező szerénység mellett akár magunkra ismerhetünk. A német egyházjogász személyes válaszadásra biztat az értelem fényében („az értelem egében": *coelum rationis)*, a nehézségeket mindvégig elismerve. A paradoxonok teológusa nem retten meg a különbözőségek láttán, inkább Isten sokszínű teremtésének jeleként fogja fel azokat.

A vallási tolerancia szekuláris fogalma kiüresítette az igazság megismeréséért folytatott törekvéseket, ellehetetlenítette a párbeszédet. A hitet a személyes, háboríthatatlan magánügy szintjére száműzte. Meglepő, hogy Cusanus számára a keresztény vallás hittételei – a Szentháromság, a szűztől való testet öltés, a kereszthalál, a feltámadás stb. – olyan gondolatok, amelyeket, ha észérvekkel, békés légkörben átbeszélünk *(contraferentia),* a különböző vallások képviselői által akár el is fogadhatók. Napjaink langyos vallási toleranciája nagyon távol áll ettől a missziós jellegű, tiszteletteljes párbeszédtől.

A felvilágosodás vallásfogalma ugyancsak teljesen idegen a középkortól. Ezért számos olyan akadályba ütközik a mai olvasó, amelyek legyőzéséhez a középkori gondolkodást jól ismerő fordító lábjegyzetei nyújtanak segítséget. Cusanus számára a központi gondolat az, hogy minden nép Istent, tehát az Igazságot, a Bölcsességet keresi. Ezért minden ember, aki hisz Istenben, valamint szeretetteljesen cselekszik, üdvözül. A többi nép Isten küldötteinek parancsára bizonyos istenes szokásokat *(diversus rituum religionum)* vezetett be vallási életébe. Ezek elfogadhatóak, mert a hívő magatartás jelei (hacsak nem az istenellenes erők, az objektív rossz embereket megtévesztő munkásságának eredményei). A szertartásokat tekintve nekünk, keresztényeknek és más népeknek lehetséges kompromisszumokat kötnünk egymással. A keresztény szentségek például, ha jól megvizsgáljuk értelmüket és céljukat, nem idegenek a különféle népek vallási megnyilvánulásaitól.

Cusanus az Isten Igéje vallásában mint egyedüli vallásban hisz. A XV. században olyan *inkluzivista teológiá*t művel, amely majd csak jóval később, a II. Vatikáni Zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozatában hallatja visszhangjait. Napjaink toleranciája megfosztja a kereszténeket attól, hogy hitükről számot tudjanak adni. A párbeszéd pedig elképzelhetetlennek tűnik a hagyományok feladásával. Vajon miért kap éppen napjainkban ekkora hangsúlyt *A hit békéje* a magyar olvasók számára? Talán egy másik utat villant fel előttünk. Nem az egyszerű belenyugvást a különbözőségbe, nem a magánügy tiszteletét, hanem rácsodálkozást az ember szívébe ültetett vágyra, amely Isten megismerésére irányul. E vágyakozás megannyi alakban tündököl, s olyan cselekvő párbeszédre hív, amelyben együtt kereshetjük az Igazságot. A kötet ezen az úton indít el minket.

Lévai Ádám

Michael Edward Moore: Nicholas of Cusa and the Kairos of Modernity. Cassirer, Gadamer, Blumenberg

Punctum Books, Brooklyn, New York, 2013.

Michael Edward Moore kortárs amerikai történész számos tanulmányt jelentetett meg a középkori és az újkori kultúra történetéről. Ez idő szerint az iowai egyetemen tanít. Jelen kötete egy érdekes bölcseleti-történeti vitába enged betekintés. A XX. század folyamán több neves német filozófus, név szerint Ernst Cassirer, Hans-Georg Gadamer és Hans Blumenberg is Nicolaus Cusanus (1401–